

УДК 81'255

JEL Classification: I29

DOI: <http://doi.org/10.34025/2310-8185-2020-4.80.13>

І.М. Гнатишена, канд. філол. наук, доцент,
<https://orcid.org/0000-0001-8832-0751>

І.Р. Харюк, ст. викладач,
<https://orcid.org/0000-0003-0637-5092>

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ТА ПЕРЕКЛАДУ ФАХОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТІВ

Анотація

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю проведення лінгвістичних досліджень складних спеціалізованих економічних текстів. Автентичні, нетеоретичні тексти найкраще підходять для передачі фахової мови та відповідних фахових термінів. На основі цього була зроблена спроба запропонувати можливий метод завдяки концепції шаблону тексту і дидактично підготувати ці тексти: опрацювання посилань на текст в інформаційних дискурсах дає можливість використовувати відповідну концептуальну систему.

Мета дослідження. Пропонована стаття має на меті розглянути окремі аспекти викладання фахової мови в академічному контексті, а саме проаналізувати змістовий рівень німецькомовних економічних текстів.

Методологія. У статті використано як загальнонаукові методи аналізу, так і лінгвістичні (структурний, описовий, метод компонентного аналізу). **Результати.** Запропонований метод аналізу, завдяки концепції шаблону тексту, допомагає дидактично підготувати фаховий текст до перекладу: опрацювання посилань на текст в інформаційних дискурсах дає можливість використовувати відповідну концептуальну модель, щоб висвітлити специфічні для тексту умови, дії та процеси. За умови відповідної дидактичної підготовки це може призвести до створення базового словника спеціалістів.

Практичне значення дослідження полягає у вивченні прихованих аспектів дискурсів, функціонально зумовленої узгодженості та типових макроструктур німецькомовних фахових текстів, так що спеціальний текст можна розглядати як структуроване та функціональне ціле.

Ключові слова: фахова мова економіки, семантика тексту, текстовий шаблон, дискурс, предикація, рамково-семантичне моделювання.

Кількість джерел: 5.

Iryna Hnatyshena, Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor,

<https://orcid.org/0000-0001-8832-0751>

Inna Khariuk, Senior Lecturer,

<https://orcid.org/0000-0003-0637-5092>

Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE, Chernivtsi

ASPECTS OF ANALYSIS AND TRANSLATION OF PROFESSIONAL ECONOMIC TEXTS

Summary

The aim of the article is to analyze semantic level of German language economic texts. The topicality of the study is due to the need for linguistic research of complex specialized economic texts. The novelty is covered in the study of hidden aspects of discourses, functionally conditioned coherence and typical macrostructures of German professional texts. That makes the special text be considered as a structured and functional whole. It is used both general scientific methods of analysis and linguistic one (structural, descriptive, method of component analysis) in the article. Conclusion. Due to the concept of a text template, the proposed method of analysis helps to prepare a professional text for translation: processing references to text in information discourses makes it possible to use an appropriate conceptual model to highlight text-specific conditions, actions and processes.

Keywords: professional economic language, text semantics, text template, discourse, prediction, frame semantics modeling.

Number of sources – 10.

Постановка проблеми. Питання лінгвістичного аспекту викладання фахової мови у вищих навчальних закладах у наш час є надзвичайно актуальним. Фахове спілкування, як і будь-яке, відбувається лише за допомогою дискурсів, організаційні режими яких також становлять предмет окремого дослідження. Тому ми вважаємо, що автентичні, нетеоретичні тексти найкраще підходять для передачі фахової мови та відповідних фахових термінів. На основі цього була зроблена спроба запропонувати можливий метод, завдяки концепції шаблону тексту, дидактично підготувати ці тексти: опрацювання посилань на текст в інформаційних дискурсах дає можливість використовувати відповідну концептуальну систему та виділити ті

посилання, які часто виражаються у стиснутому вигляді на поверхні, щоб висвітлити специфічні для суб'єкта умови, дії та процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд відповідних бібліографій чітко показує, що піддисципліна «лінгвістика фахової мови» була створена як невід'ємна частина так званої прикладної лінгвістики протягом останніх десятиліть [1, с.18; 4, с.47].

Метою нашої статті є розгляд окремих аспектів викладання фахової мови в академічному контексті, а саме аналіз змістового рівня німецькомовних економічних текстів.

Виклад основного матеріалу. Підвищений науковий інтерес до мовної практики, пов'язаної з обраною спеціальністю, може також сприяти дидактичній рефлексії. Маємо на увазі дисципліни «Німецька мова за професійним спрямуванням» та «Ділова німецька мова» для студентів. В академічному контексті ця компетентність передається у двох ситуаціях викладання та навчання: вона або орієнтована на студентів економічних спеціальностей, які знайомі з відповідним предметом рідною мовою і чиї спеціальні знання можуть бути використані в процесі викладання, або вона спрямована на студентів лінгвістичних спеціальностей, для яких викладання ділової мови служить також для засвоєння основних економічних термінів. З останньою ситуацією, мабуть, стикається більшість германістів, навчаючи лінгвістів для підготовки перекладачів або кореспондентів іноземних мов.

Якщо лінгвістика фахової мови визнається як еталонна дисципліна для наукової роботи майбутніх спеціалістів, то протягом останніх двадцяти років у дослідженнях може спостерігатися подвійна зміна парадигми, що є важливим для досліджуваної проблеми. Перша стосується статусу технічних дискурсів. Тривалий час під назвою «фахова мова» їх розглядали як реалізацію лінгвістичних підсистем, які, як передбачається, відрізняються від так званої загальної мови.

1. Хоча ця давня точка зору все ще зустрічається сьогодні у стандарті ISO 1087, який є авторитетним для термінологічної роботи, більш пізні результати досліджень вказують на те, що відмінності від фахової мови від загальної можна визначити лише на кількісному рівні і що засоби, використовувані у фахових текстах, навряд чи відмінні від тих, що перебувають у нефахових ситуаціях спілкування.

2. Отже, «фахову мову» слід шукати не на лінгвістичному, а на функціональному та змістовному рівні. Щоб уникнути будь-якого непорозуміння та сильніше підкреслити функціональний вимір, ми говоримо про спеціалізовані дискурси.

3. Усе вищевказане призводить до важливого теоретичного та методологічного висновку: для дослідження спеціалізованих дискурсів не потрібні будь-які аналітичні інструменти, спеціально створені для цієї мети, вони можуть спиратися на результати досліджень в інших галузях. Друга зміна парадигми стосується рівнів, що використовуються для аналізу. Після первинного зосередження уваги на термінологічних проблемах поступово враховувались інші рівні опису мови. Це розширення сфери досліджень було тим більш бажаним, коли стало зрозуміло, що робота над спеціалізованими текстами аж ніяк не обмежується термінологічними проблемами.

Завдяки, зокрема, текстовим лінгвістичним дослідженням важливого значення набувають приховані аспекти дискурсів спеціалістів, наприклад, функціонально зумовлена узгодженість або типові макроструктури, так що спеціальний текст можна розглядати як структуроване та функціональне ціле. В цьому контексті слід згадати розроблену Barkowski так звану «матрицю» для опису фахових текстів у структурно-функціональному відношенні. Навіть якщо у подальшому було введено інші пояснювальні моделі, цей інтегративний підхід відкрив шлях для «відображення взаємозв'язку між структурою, функцією та змістом фахових текстів» [1, с.24].

Тут слід продовжити саме цей шлях: робиться спроба показати, що лінгвістична обробка автентичних, можливо складних, спеціалізованих текстів може служити для передачі основних фахових термінів та фахової мови одночасно. Відповідна взаємодія між мікро- та макрорівнями призводить до аналізу спершу на текстово-лінгвістичному (2.1), а потім на когнітивно-семантичному (2.2) рівні.

Серед багатьох економічних тем, з якими стикаються перекладачі та редактори-спеціалісти, економіка та економічна політика відіграють важливу роль, оскільки вони безпосередньо пов'язані з повсякденними реаліями, які неодноразово обговорюються в статтях ЗМІ: ціни та інфляція, розвиток ринку праці тощо. Якщо ви хочете отримати уявлення про те, яким чином на ці теми говорять у професійних колах, ви можете звернутися до спеціалізованих підручників чи довідників. Однак на питання, чи справді такі тексти придатні для охоплення відповідного спеціалізованого дискурсу з огляду на передбачувану цільову аудиторію, тут відповідають негативно: вони виявляються занадто теоретичними, і ступінь їхньої абстрагованості навряд чи дає можливість спостерігати термінологію у її «природному» середовищі. Публікації у німецькомовних фахових виданнях у галузі економіки виявляються багатими у лінгвістичному сенсі джерелами: з одного боку, їх періодичність дозволяє провести розділову лінію між константами та змінними, що призводить до цікавих висновків про попередню сформованість мови і, з іншого боку, їх передусім інформативна функція гарантує певний ступінь реалізму.

Порівняння макроструктур, які спостерігаються на текстовій поверхні, може призвести до припущення, що різні фахові тексти в галузі економіки мають мало спільного. Якщо їх не розглядати статично як «продукти», а процедурно як «результат (стосовно виробника) і вихідну точку (стосовно реципієнта) психічних процесів» [3, с.25], можна виявити загальну структуру фахових

текстів. Поняття текстового шаблону дозволяє врахувати процеси виробництва та прийому краще, ніж класифікації типів тексту. Текстовий шаблон розуміється тут як компонент комунікативних знань учасника мови, а саме як інтернаціоналізований, когнітивно оброблений зразок, який використовується для утворення та прийому тексту, активується та оновлюється. Кожен текстовий шаблон переміщується між двома полюсами: нормалізація у формі фіксації, з одного боку, та індивідуальність чи виразність – з іншого. Він складається з трьох компонентів: а) тематичні основні елементи, які можна реконструювати, аналізуючи найважливіші посилання та передбачення тексту; б) основні ілокутивні елементи, типові для дії, тобто «мовна дія, що домінує над текстом»; в) основні стилістичні та формулюючі елементи, які проявляються у виборі слів та синтаксису. Всі конкретні тексти, які можуть бути присвоєні певному текстовому шаблону, належать до одного типу тексту.

Далі ця модель буде застосована до досліджуваного корпусу, в результаті чого спочатку слід визначити найважливіші посилання на тексти та мовленнєві акти. Розглянуті тексти стосуються головного предмету спілкування, а саме економічного становища відповідної країни. Він вимірюється розвитком валового внутрішнього продукту, що призводить до часткової контекстуальної синонімії таких термінів:

(1) (reales) PIB, Wirtschaftswachstum, BIP-Wachstum, Wachstum der Gesamtwirtschaft, Wachstumsrate.

(1) (реальний) ВВП, економічне зростання, зростання ВВП, зростання загальної економіки, темпи зростання.

Це основне посилання на текст розбито на багато інших «підлеглих» посилань на текст, які працюють з тими самими предикатами. Це дозволяє реконструювати найважливіші концептуальні системи галузі з відповідними термінами, як у (2):

(2) Industriekonjunktur (Produktion / Aufträge / Außenhandel) / Bauhauptgewerbe / Dienstleistungen / Einzelhandel / Arbeitsmarkt / Preise / Löhne.

(2) Виробнича діяльність (виробництво / замовлення / зовнішня торгівля) / будівництво / послуги / роздрібна торгівля / ринок праці / ціни / заробітна плата.

Надалі кожна галузь додатково уточнюється: або концептуальна структура виникає строго ієрархічно, як дерево залежностей, завдяки чому кожен клас концепції поділяється на підкласи, ці підкласи потім – на підкласи нижчого рівня тощо, або основна концепція надалі уточнюється відповідно до кількох критеріїв на одному рівні, при цьому кожному підкласу, визначеному таким чином, присвоюється ієрархічна структура. Як показує аналіз тематичних структур тексту, обидві стратегії текстових повідомлень можуть бути розроблені на основі знань мови та тексту. У всіх текстах прогресія з похідними темами відбувається найчастіше: колись на найвищому рівні, де гіпертематичність – це економічна ситуація, а похідними темами є сфери, перелічені в (2), а потім на нижчих рівнях, де вони самі стають гіпертемами, з яких випливають подальші підтеми:

(3) Kräftiger als der Wert der Ausfuhren sind die nominalen Importe (Hyperthema A) [...] gestiegen. Vor allem die ausländischen Hersteller von Vorleistungsgütern (Subthema A1) profitierten von der beachtlichen Zunahme der heimischen Industrieproduktion. Die Einfuhren von Konsumgütern (Subthema A2) legten ebenfalls deutlich zu. Dagegen wurden weniger Investitionsgüter (Subthema A3=Hyperthema B) importiert. Dazu hat maßgeblich beigetragen, dass die Bezüge von Kraftfahrzeugen und Kraftfahrzeugteilen (Subthema B1) aus dem Ausland [...] spürbar sanken. Demgegenüber konnten die ausländischen Hersteller von Maschinenbauerzeugnissen (Subthema B2) den Wert ihrer Lieferungen nach Deutschland halten. (Monatsbericht, Mai 2019, 47)

(3) Номінальний імпорт (гіпертема А) [...] зріс швидше, ніж вартість експорту. Перш за все, іноземні виробники проміжних товарів (підтема А1) виграли від значного збільшення вітчизняного промислового виробництва. Імпорт споживчих товарів (підтема А2)

також суттєво зріс. Навпаки, було імпортовано менше капітальних товарів (підтема А3 = гіпертема В). Багато в чому це було пов'язано з тим, що закупівлі автотранспортних засобів та запчастин до них (підтема В1) з-за кордону [...] помітно впали. На відміну від цього, іноземні виробники машинобудівної продукції (підтема В2) змогли зберегти вартість своїх поставок до Німеччини.

(4) Die Zahl der Beschäftigten (Hyperthema A) erhöhte sich im ersten Quartal weiter [...]. Alle Sektoren (Hyperthema B) trugen zum Anstieg bei. Mit einem Zuwachs von 3,3% bzw. 4,8% nahm die Beschäftigung in der Industrie (Subthema B1) und in der Bauwirtschaft (Subthema B2) stärker zu als in der Vorperiode. Demgegenüber verlangsamte sich der Stellenzuwachs im Dienstleistungssektor (Subthema B3) [...]. Überdurchschnittlich stark stiegen die Vollzeitstellen (Subthema C1). Demgegenüber nahm die Zahl der Stellen mit einem Arbeitspensum von weniger als 50% (Subthema C2) ab. (Quartalsheft, 2 / 2017, 21)

(4) Кількість працівників (гіпертема А) зростає ще більше у першому кварталі [...]. Усі сектори (гіпертема В) зробили свій внесок у збільшення. Зі збільшенням відповідно на 3,3% та 4,8% зайнятості у промисловості (підтема В1) та у будівельній галузі (підтема В2) зростає більше, ніж у попередній період. На відміну від цього, зростання робочих місць уповільнився у секторі послуг (підтема В3) [...]. Зростання штатних посад був вище середнього (підтема С1). На відміну від цього, кількість посад із навантаженням менше 50% (підтема С2) зменшилась.

У (3) тематична прогресія відображає концептуальну структуру тексту на вертикальній осі: в межах імпортованих товарів розрізняють три типи, три підтеми, причому остання підтема вказується як гіпертематична. У (4), з іншого боку, обидва підтеми рядків В і С можуть бути віднесені до двох гіпертем, між якими існує лише горизонтальний зв'язок: Друга (розвиток за ступенем зайнятості) прямо не згадується, але може бути реконструйована на

основі цього тематичного прогресу. Домінування цього типу тематичної прогресії залежить головним чином від основної функції цих текстів: ІНФОРМУВАТИ. Отже, метою продуцента є затвердження пропозицій з метою збагачення знань у реципієнта. Крім того, можна виділити другу, похідну функцію, яка пов'язана з публічним характером цих публікацій: ОБҐРУНТУВАТИ. Можливі причини наводяться для кожного розвитку показника. Перехід від чисто інформативної до виправдовувальної функції добре видно в мові: аргументовані маркери (5), епістемічна модальність через модальні дієслова (6) та модальне дієслово dürfen у Konjunktiv II (5), спеціальній лексиці (7):

(5) Zum einen dürfte ein sogenannter Brückentageeffekt [...] das Produktionsergebnis gedrückt haben. Zum anderen gab es im April Warnstreiks [...] die mit Produktionsausfällen verbunden waren. (Monatsbericht, Juni 2019, 6)

(5) З одного боку, так званий ефект мостового дня [...], можливо, погіршив виробничий результат. З іншого боку, у квітні відбулися попереджувальні страйки [...], які були пов'язані із виробничими втратами.

(6) Angesichts der erneut gestiegenen Auslastung haben sich die Investitionsmotive wohl noch mehr zugunsten von Kapazitätserweiterungen verschoben. [...] Dies steht sicherlich mit der Mehrwertsteueranhebung [...] in engem Zusammenhang. (Monatsbericht, Mai 2017, 45 u. 48)

(6) З огляду на відновлене збільшення використання потужностей, інвестиційні мотиви, мабуть, змінилися ще більше на користь розширення потужностей. [...] Це, безумовно, тісно пов'язано зі збільшенням ПДВ [...].

(7) Zwei Faktoren zeichnen für das ungewöhnlich starke Beschäftigungswachstum verantwortlich. (Geldpolitik und Wirtschaft, 2 / 2007,18)

(7) Два фактори відповідають за надзвичайно сильний ріст зайнятості.

Після обговорення посилань на текст та їх взаємин між собою звертаємо увагу на другу тематично-пропозиційну складову текстового шаблону – предикації. Дослідники розглядають предикацію як найважливіший компонент розповідного змісту висловлювання. Тому далі йдеться про предикативні вирази, а вже потім про предикації. На перший погляд, усі предикативні вирази можна звести до абстрактного спільного знаменника: кожен економічний показник використовується для того, щоб сформулювати «стан», в якому він знаходиться на момент звіту. Це визначення повністю стосується зразка тексту, що обговорюється тут: у цих періодичних публікаціях значення показників змінюються від місяця до місяця або від кварталу до кварталу, тому вони не можуть бути предикатами властивості. На додаток до основного текстового посилання (економічна ситуація), це основне припущення стосується також підпорядкованих текстових посилань. Простіше кажучи, це виражається такими дієсловами, як *betragen* (8), *sich halten* або *liegen* (9):

(8) Die Arbeitslosenquote betrug saisonbereinigt 9,2%, nach 9,3% im Februar. (Monatsbericht, April 2019, 7)

(8) Сезонно скоригований рівень безробіття становив 9,2% після 9,3% у лютому.

(9) Während die Auslandsaufträge knapp 2% über dem Quartalsmittel lagen, hielt sich die zuvor gestiegene Inlandsnachfrage auf dem Niveau der ersten drei Monate. (Monatsbericht, Juni 2019, 7)

(9) Хоча іноземні замовлення майже на 2% перевищували середньоквартальний показник, раніше збільшений внутрішній попит залишався на рівні перших трьох місяців.

Ці прості форми трапляються лише в невеликій кількості випадків. Майже всі предикації у теперішньому часі ґрунтуються на порівнянні з минулим часом. Цей зв'язок між двома предикаціями виражається подібно до математичної функції за допомогою предикатів процесу, які на основі результату порівняння можна

семантично розділити на три підгрупи: предикати зростання des STEIGENS (10), зниження des SINKENS (11) та стабільності des STABIL-BLEIBENS (12):

(10) Die Beschäftigung [...] ist in den ersten vier Monaten 2007 im Jahresabstand um 75.000 Personen (+ 2,3%) gestiegen. (Geldpolitik und Wirtschaft, 2 / 2017, 18)

(10) Зайнятість [...] зросла на 75 000 осіб (+ 2,3%) порівняно з попереднім роком за перші чотири місяці 2007 року.

(11) Bereinigt um Saisoneinflüsse sank die Zahl der bei den Arbeitsämtern gemeldeten Arbeitslosen von Januar bis Mai auf 110.000 Personen [...]. (Quartalsheft, 2 / 2019, 21)

(11) З урахуванням сезонних впливів кількість безробітних, які перебувають на обліку в бюро зайнятості, зменшилася з січня по травень до 110 000 осіб [...].

(12) Dagegen blieben die Preise für Waren (ohne Energie) unverändert. (Monatsbericht, April 2017, 8)

(12) Навпаки, ціни на товари (без енергії) залишалися незмінними.

З наведених прикладів видно, що ці твердження насправді містять принаймні два предикати. Функції порівняння в семантиці речень є первинною предикацією, яка передбачає часто неявну основу для порівняння та веде до вторинного твердження про досягнутий стан. Цей факт відповідає суворому розподілу мовного матеріалу:

(13) Der Handelsbilanzüberschuss (текстове посилання) verringerte sich (предикат 1) im Februar um 2 Mrd € auf saisonbereinigt 13,75 Mrd € (предикат 2). (Monatsbericht, April 2019, 6)

(13) Профіцит торгівлі зменшився у лютому на 2 млрд. євро до сезонно скоригованого 13,75 млрд євро

(13a) Der Handelsbilanzüberschuss belief sich im Januar auf 15,75 Mrd € = стан минулого як основа для порівняння.

(13a) Профіцит торгівлі в січні склав 15,75 млрд євро

(13b) Im Vergleich zu Januar hat sich der Handelsbilanzüberschuss im Februar um 2 Mrd € verringert = порівняння як предикат 1.

(13b) Порівняно з січнем, профіцит товарообігу в лютому зменшився на 2 млрд євро

(13c) Der Handelsbilanzüberschuss beläuft sich im Februar auf 13,75 Mrd € = стан теперішнього як предикат 2.

(13c) Профіцит торгівлі в лютому становить 13,75 млрд. євро.

Тому для того, щоб пояснити функціонування цих предикатів, характерних для тексту, слід включити інші елементи: просте співвідношення опорних точок, тобто текстових посилань, із предикатами не призводить до задовільного результату. З цієї причини остаточна теза полягає в тому, що рамково-семантичне моделювання може забезпечити відповідну робочу основу, тим більше, що існують додаткові точки дотику.

Висновки. Одним з головних завдань пропонованого дослідження було показати, що термінологія необхідна, але жодним чином недостатня для ефективного та професійного спілкування з будь-якої теми. Запропонований метод аналізу, завдяки концепції шаблону тексту, допомагає дидактично підготувати фаховий текст до перекладу: опрацювання посилань на текст в інформаційних дискурсах дає можливість використовувати відповідну концептуальну модель, щоб висвітлити специфічні для тексту умови, дії та процеси. За умови відповідної дидактичної підготовки це може призвести до створення базового словника спеціалістів.

Перспективи подальших досліджень. Наступний крок у роботі стосується третьої складової в моделі шаблону тексту: стилістично-формального рівня. Студентам, що вивчають німецьку мову, зокрема, потрібен якомога детальніший опис можливих текстових стратегій для створення адекватних перекладів, при цьому акцент може бути зроблений на використанні прийменників, порівняльних форм або номіналізацій. Над цією проблемою ми працюватимемо у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Barkowski H., Krumm H-J. Fachlexikon Deutsch als Fremd und Zweitsprache. UTB, 2010. 106 s.
2. Brünner G. Wirtschaftskommunikation. Niemeyer, Tübingen, 2000. 245 s.
3. Frischkopf H. Basiswissen Wirtschaftsdeutsch. Iudicium, 1999. 98 s.
4. Leisen J. Handbuch Fortbildung Sprachförderung im Fach. Klett, 2017. 176 s.
5. Ohm U., Kuhn Chr. Sprachtraining zum Fachunterricht und Beruf. Waxmann, 2007. 142 s.

References:

1. Barkowski, H., Krumm, H-J. (2010). Fachlexikon Deutsch als Fremd und Zweitsprache. UTB, 106 s.
2. Brünner, G. (2000). Wirtschaftskommunikation. Niemeyer, Tübingen, 245 s.
3. Frischkopf, H. (1999). Basiswissen Wirtschaftsdeutsch. Iudicium, 98 s.
4. Leisen, J. (2017). Handbuch Fortbildung Sprachförderung im Fach. Klett, 176 s.
5. Ohm, U., Kuhn, Chr. (2007). Sprachtraining zum Fachunterricht und Beruf. Waxmann, 142 s.